

A KÜLGAZDASÁGI IRÁNYVÁLTÁS¹

Csaba László

KIVONAT: Ez a fejezet a magyar gazdasági helyzetét ismertnek feltételezve arra a kérdésre keresi a választ, hogy az ország hogyan lenne képes a korábbiaknál sikeresebben illeszkedni a világ gazdaságához. Tézismondatunk az, hogy az évtizede tartó szuverenista irányzat teljes egészében kiigazításra szorul, ha a cél a növekedés és a jólét.

Egy kis országnak viszonylag kevés mozgástere van, mert katonai, pénzügyi és *soft power* eszközei egyaránt korlátozottak. Meghatározó módon a külvilághoz való alkalmazkodás az egyetlen út. Az elmúlt másfél évtized viszont hangsúlyosan emlékeztetett arra, hogy mindig van mód a lehetőségek mérlegelésére és a korábbi megfontolásokat felülíró kezdeményezésekre. A külgazdaságnak a külügyi tárcába helyezése ezt az új, és sokfelé – például az angolszász hatalmaknál – szokásos megoldásával épp erre irányult. A külpolitika eképp a külgazdaság eszközévé vált, és fordítva, ahogy ezt leginkább az orosz, az ukrán és a kínai viszonylatban megfigyelhettük.

A külgazdasági-külpolitikai irányváltás 2014-et követően vált egyértelművé. A korábbi időszakot egyfajta, a meghatározó politikai erőkön átívelő konszenzus jellemezte², Utóbbi lényege az euro-atlanti struktúrákba való beilleszkedés prioritáskénti kezelése volt. Ebben a felfogásban a nemzeti érdeket a nagyobb közösség felhasználásával, annak keretében és általa lehet a legjobban elérni. Ennek példaként általában a német és a holland politikát tekintették meghatározónak. De sok tekintetben Nagy-Britannia belépését és uniós szerepvállalását is így értelmezték – egészen a Brexitig. E közelítésnek tehát nem a 'hajbókolás' a lényege. Például a szolgáltatás piacok megnyitása, a mezőgazdasági támogatások vagy a kohéziós politika tekintetében a szocialista-szabaddemokrata kormányok érdekképviselője nem volt kevésbé markáns, mint utóbb az egyre jobbra tolódó Fidesz-KDNP kormányoké, bár hangvétele és filozófiája eltért utódjától.

Előzmények

A magyar gazdaság a Covid kitörése óta eltelt öt esztendőben egyértelműen helyben járt, ami az időről-időre felharsanó növekedési tervek háttérében meglepő csak. De elég, ha

¹ Ez a tanulmány a SZATHMÁRY Eörs szerkesztésében megjelenő *Merre tovább, Magyarország?* c. kötet számára készült/Bp: Osiris Kiadó, 2026/. A szokásos megszorításokkal köszönöm Jeszenszky Géza és Romsics Ignác e kézirat előző változatához fűzött észrevételeit.

² Ezt dokumentálja :GAZDAG Ferenc-KISS J.László, szerk.: *Magyar külpolitika a XX.században*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2004/ kötet.

arra gondolunk, hogy – előzetes becslések szerint - a 2025. évben még a háború sújtotta Ukrajna is 2,5%-os növekedést mutatott fel³, miközben nálunk vélhetőleg a 0,5% sincs a GDP bővülése. Miközben keleti szomszédunknál az idézett forrás 2026-ra akár 5 százalékos növekedést is előre jelez, nálunk a visszaeső beruházás és a stagnáló fogyasztás mellett pusztán jókívánságnak tekinthető a 3 százalékos, vagy azt meghaladó növekedési terv, és természetesen ennek 2027-re várt gyorsulása is.

Egyértelműnek tűnik az is, hogy a korábbi esztendőik uniós alapokra építő fejlődési modellje kifutott. Mindenekelőtt az említett alapok nem jönnek. Ez részben a jogállamisági vita következménye, de másik oldalról figyelemre méltó, hogy az ország egyszerűen lemaradt a reziliencia eszköznek nevetett válságellenes alapról, ami például Spanyolország és Görögország elmúlt évekbeli figyelemre méltó teljesítményét nem kis részben finanszírozta.

Az ország vezetése számtalanszor kifejezte elégedetlenségét az EU működésével kapcsolatban. Ez a bíráló az esetek jelentős részében megalapozott, különösen a belső piac nem kellő bővülése, a három legnagyobb gazdaság gyenge teljesítménye, és az innováció vezérelte növekedési tervek – Draghi és Letta jelentésben foglalt – kritikus feltételeinek hiánya okán. Az ország kimaradt a közös valuta rendszeréből, ezért a költségvetési és bankunió nyújtotta védelmi eszközök és a valutaövezetből adódó kézenfekvő előnyök sem érvényesülhettek. Különösen a megtakarítási és beruházási unióból adódó pótlólagos /magán/források hiánya akadályozza a nagyobb léptékű korszerűsítéseket.

A kormányzat szinte megalakulásától – másfél évtizede – törekszik arra, hogy az európai gazdaság vastüdejéről leoldja magát, és a keleti, valamint a déli nyitás politikája révén új szereplőkkel élénkítse fel a gazdaságot. Ez a törekvés azonban egészében véve a stratégia legnagyobb balfogásának bizonyult.

Ami a déli nyitást illeti, ebből voltaképp csak az ősmagyarok portyázásait idéző kalandozásokra futotta, Afrikában és Dél-Amerikában. Ebben szerepet játszott természetesen az, hogy a fekete kontinensen a politikai rendszerek sorra omlottak össze az elmúlt 7-8 esztendőben, nem kis részben a destruktív orosz és kínai politikai térnyerés közvetlen hatására.⁴ Latin-Amerikában pedig a nyersanyag járadékra épülő, osztogató politika – a rózsaszín forradalom – a várható hatással, azaz tekintélyelvű fordulatokkal és

³ EBRD/2025/: *Regional Economic Prospects*. London, 25 Sept/letöltve: 2025.okt.2. Ezek természetesen előzetes becslések, amik jelentősen eltérhetnek a végleges adatoktól. Utóbbiak azonban többnyire másfél évvel a tárgyidőszak lezárása – és az Eurostat-tal való birkózás – után válnak ismertté, azaz esetünkben 2027 szeptembere körül. A döntéseket azonban az előzetes adatok – és persze a várakozások – befolyásolják inkább.

⁴ A legismertebb példa talán Dél-Szudán létrehozása a kínai olajbeszerzések céljából, valamint Mali kormányzatának aláásása a Wagner csoport révén, a ritkafémek beszerzésének ellenőrzése céljából. Az egész Szahel térség mára nemcsak a klímakatasztrófa, hanem a hagyományos fejtelenség terepévé is változott.

pénzügyi szükséghelyzetekkel végződött. Argentínától Mexikóig a fejlődés elemi feltételei is bizonytalanná váltak.

Összetettebb és egyben súlyosabb a keleti nyitás összeomlása. Ennek voltaképp három eleme lett volna. Az első, legfontosabb a kínai kapcsolat, hiszen a népköztársaság ma is a világ gyorsan növekvő országai közé tartozik, bár a 4-5% messze van az egykori 11-12%-tól. Ugyanakkor az elmúlt másfél évtizedben számos magas szintű látogatás sem tudott változtatni azon a közismert tényen, hogy a kétoldalú forgalom kilenczede a kínai és egytizede a magyar kivitel. Ez önmagában rendben is lehetne, ha a stratégia nem a stagnáló európai piacok helyettesítésre irányult volna.

A második az orosz kapcsolat. Idősebbek emlékezhetnek arra, hogy a 90-es évek nagy ötlete a 'keleti piacok visszaszerzése' lett volna, amiből semmi se lett. De egy olyan strukturális függésben, amit az energiaszektor – beleértve az atomerőműveket is – megjelenít, az orosz piac meghódítása mellett szólhattak volna érvek. Tizenkét évi pusztítás után -ami a közlekedést sem kímélte – ez nem életszerű.

Végül harmadikként a nem jelentéktelen szimbolizmussal is telített Türk Tanács működését említhetjük. Üzbegisztán és Kazahsztán is nagy nyers- és fűtőanyag-exportőr, vagyis elvileg fizetőképes piacnak is minősülhetett volna. A gyakorlatban azonban maradtak a kölcsönös kitüntetések és a magas szintű találkozók- a gázvásárláshoz mindez nem pótolhatatlan.

Végül – mintegy kizárásos alapon – adódik az Egyesült Államok. Talán önmagáért beszél az a tény, hogy a világ legnagyobb pénzügyi és technológiai hatalma a magyar külgazdasági stratégiában egyfajta végső menedékként adódott az elmúlt másfél évtizedben. Az amerikai piac méltatása helyett talán jobb arra emlékeztetni, hogy az USA protekcionizmusa már az első Trump kormányzat idején megnyilvánult. A nemzetközi beruházásvédelmi és szolgáltatási nyitást hozó egyezmények – TTIP és TPP⁵ – felmondása már 2017 elején jelezte a fordulatot, ami a Biden adminisztráció alatt is fennmaradt. A második Trump elnökség alatt pedig sorjáznak a piacvédelmi intézkedések, mindenekelőtt a 'szabadságnapi' és azt havonta követő, durva és mindenféle algoritmust nélkülöző, önkényes vámemelések⁶. A bevándorlók elleni kemény fellépés és a különféle országok termékeinek bojkottja, de még a Japánnal és az

⁵ A Csendes -óceáni Szabadkereskedelmi Egyezményt/TPP 2015-ben, a Transzatlanti Beruházási és Kereskedelmi Egyezményt/TTIP 2016-ban hatévi kemény tárgyalás után írta alá az Obama kormányzat. Mindkét megállapodás a kereskedelemnek a szolgáltatásokra való kiterjesztését és a kereskedelemhez kötődő beruházások védelmét, diszkriminációjuk tilalmát tartalmazta. Fő haszonélvezője – mérete és más adottságai okán – az Egyesült Államok lehetett volna. A munkahelyvédelem és a merkantilizmus hamis érveivel kampányoló Donald Trump első elnökségének első döntésével vonta vissza mindkét megállapodás ratifikációját. A politikai megfontolás győzött a gazdasági ésszerűség szempontja, a rövid táv a hosszú táv fölött.

⁶ A nemzetközi kereskedelem egyik jeles szakértője durva tréfának minősíti az elnök fellépését, ami kézenfekvően csak politikai fegyver, nincs közgazdasági tartalma. BALDWIN, R./2025/: *The Geat Hack*. London: The CEPR Press.

EU-val kötött szerződések is egy ódivatú, elzárkózó, merkantilista irányzatot vázolnak⁷. A Kongresszus előtt van a WTO-ból történő kilépés javaslat is. Mindez egy kis és nem stratégiai, nem alkuképes gazdaság számára rossz hír- külön-külön és együttesen is.

Van-e alternatíva?

Erre a kérdésre rendre igen a válasz, akkor is, ha nem magától értetődik, merre lenne a kiút. Az első ránézésre a kárenyhítés legegyszerűbb módja az, ha abbahagyjuk a károkozást, hisz az magától hoz javulást. A gondot az jelenti, amikor ezen túl kellene lépünk.

A fenti vázlatos gondolatmenetből az következik, hogy Magyarország jövőjét a globalizáció és az európai integráció együttesében, az előbbi primátusának megőrzésével érdemes értelmeznünk⁸. A globális folyamatok nyilván meghatározóak az olyan korszakos átalakulásoknál, mint mondjuk a mesterséges intelligencia alkalmazása, vagy éppen az idősödő társadalom kihívásaihoz való alkalmazkodás útjai és módjai.

Ugyanakkor az elmondottakból belátható, hogy arra nem érdemes kiutat keresni, amerre nincs. Ekkor lényegében kényszerként adódik az a stratégia-módosítás, ami adottságnak veszi az európai integrációs politika meghatározó szerepét. Már csak azért is, mert ebben van szavunk – ha nem is meghatározó, de többnyire még nem is megkerülhető.

Az európai integráció több tekintetben is válaszúthoz érkezett, aminek elsődleges, de messze nem egyetlen eleme a 2027-34 közti időszak költségvetése és prioritás-rendszere⁹. Miközben a mértékek tekintetében a fukar és a költekező tagállamok közti szokásos huzavona zajlik – talán elkerülhetetlenül – a változások egy fontosabb része az, ami kevésbé látványos. Ez pedig a nagy elosztó rendszerek mechanizmusának a reformja.

Ez a témakör írásunk lezártakor még nagy részben nyitott. Ugyanakkor a szakmai fórumokon zajló folyamatos eszmecsere és a meglévő bizottsági előterjesztések jelentős átalakulásokat vetítenek előre. Ez különösen a három legnagyobb újraelosztó területet, az agráriumot, a területfejlesztést és a környezetvédelmet érintik. Az agráriumban véget ér – az eredetileg 1999-ig tervezett – közvetlen területalapú támogatások és a nemtevékenység finanszírozásának gyakorlata. A területfejlesztésben kiemelt jelentőséget kap az, hogy csak a közös célokat közvetlenül előmozdító fejlesztések támogathatók /metróépítés például nem/. Végül a környezetvédelemben a 2019-ik évi Zöld Megállapodás katonás célkitűzései és eszközei nem találkoznak a legtöbb tagállam

⁷ De BOLLE, M.szerk./2025/: *The New Economic Nationalism*. Washington, D.C.: a PIIE Book.

⁸ Globalizáció a 21.században. *Magyar Tudomány*, 186.évf.10. tematikus különszám.

⁹ CSABA László/2025/: Globalization and European Integration: a Central European Perspective. *Journal of Risk and Financial Management*, 16.évf. 2.szám, 1-16.l.

legtöbb polgárának és az ipari érdekképviselőknek a szempontjával. Ezért mind a finanszírozás, mind a számonkérés enyhülése várható.

Jól látható, hogy az uniós pénzek képződésének és elosztásának gyakorlata *az unió további bővülésétől teljesen független szempontok és eljárások keretében alakul át gyökeresen, beleértve az agrár és területi támogatások együttesen 865Mrd-os közös alapba vonását*¹⁰. Ehhez jön Ukrajna, Grúzia és Moldova már zajló felvételi tárgyalása, valamint a sok éve sorban álló balkáni tagjelöltek ügye. Egyáltalán nem mellékes – sőt, a 2027-34 közti időszakban perdöntő lesz – a keleti és a déli bővítés egymáshoz viszonyított aránya. És ehhez járul még az a – pillanatnyilag szőnyeg alá söpört – kérdés, hogy az említett bővítéseket kik és mennyivel finanszírozzák majd.

Már e kérdések pusztá felsorolása is érzékeltetheti, hogy a magyar álláspont kialakításánál semmiképp sem célszerű az újraelosztás közvetlen szempontjainak /'ez jár nekünk'/ meghatározó szerepet adni. Még kevésbé indokolt egyes termelők vagy termelői körök üzleti érdekét a nemzetével azonosítani, hisz ekkor képviselhetetlen tárgyalási pozíciók jönnének létre. Abból a tényből, hogy a fejlettségi szint valamilyen szintű konvergenciája létrejött, továbbá, hogy az unió nálunk kevésbé fejlett államok felvételét határozta el, kézenfekvő, hogy a korábbihoz hasonló nettó haszonélvezői helyzetre törekednünk sem érdemes. Ez inkább az uniós tagság sikerét/a reálkonvergenciát/, semmint értelmetlenségét mutatja.

A legnagyobb kihívást azonban a 2025.júniusi NATO döntésekből adódó hadikonjunktúra jelenti majd. Nagy kérdés, hogy konkrétan milyen formát ölt majd a védelmi kiadások 5%-ra emelése¹¹, hiszen közismert, hogy ebbe olyan fejlesztések, mint mondjuk a reptére vezető vasút, vagy a kiberbiztonságot fokozó beruházások is beleférhetnek. Az EU már 2025 nyarán feloldotta a fiskális paktum – amúgy is évek óta mellőzött – előírásait, ami a kormányzatot a költségvetési felelőtlenség irányába viszi már 2025-26 során, és vélhetőleg ezt követően is.

Valódi stratégiai kihívást jelent majd annak eldöntése, hogy milyen mértékű, jellegű és összetételű fegyverbeszerzésekre lesz szükség az Egyesült Államokból, és mennyiben az európai közös védelmi ipar fejlesztésébe történő bekapcsolódás a kibontakozás útja. Utóbbi tekintetében ambiciózus tervek fogalmazódtak meg, aminek operatív jelentősége egyáltalán nem látható át pillanatnyilag. Elvi, elemzési szinten kézenfekvő, hogy csak a közös fejlesztés lehet az, ami gazdaságilag életképes.

Ugyanakkor a kevésbé kényes kérdéseket is több év óta átható szuverenista megközelítés mellett kicsi az esélye annak, hogy épp a hadiipari fejlesztésekben – azok technológia-igényes területein – eltekintene e szempontból. Akkor pedig jön a Varsói Szerződésből jól ismert barkácsolás – magas költségekkel, alacsony harci értékkel. Kézenfekvő, hogy

¹⁰ Ezt – a 2 trillió végösszeggel együtt – egyelőre nem támogatja a Parlament/*Euractiv*,2025.okt.14/.

¹¹ Az Egyesült Államok esetében ez az érték jelenleg alig 3%.ld*Wall Street Journal*, 2i25.okt.3.

az orosz és a kínai hadiipar felkészültégére egy NATO tagállam nem építhet sem most, sem a távolabbi jövőben.

Mi lehet a szerepe a nemzetközi szervezeteknek?

Donald Trump második elnöksége kézzel foghatóvá tette azt a sok éve megfigyelhető irányzatot, amiben a második világháború utáni rendet jellemző és a kis államok érdekeit kedvezményező sokoldalú nemzetközi rendszer szétzilálódik¹². E folyamat egyik összetevője a nem kormányzati szereplők – köztük terrorszervezetek, hacker csoportok, kalózkodók, maffiák – egyre erőteljesebb térnyerése. A másik pedig a sokoldalú, szabályalapú nemzetközi rendet létrehozó és fenntartó nagy országok – korábban Kína és Oroszország, egy évtizede az Egyesült Államok – viselkedésmódja, amiben az önértékelés egyoldalúan a kiegyensúlyozottság és a sokoldalúság, ha tetszik a fenntarthatóság szempontjai fölébe kerekedik.

Ez a – külön elemzést érdemlő – helyzet azt a téves benyomást keltette a magyar kormányzatban, hogy *a fentebb vázolt, destruktív magatartásminta számunkra is követhető, sőt, követendő is* rész céljaink, közvetlen érdekeink /vagy annak vélt elemek/ elérése érdekében. A közismert példákat nem szaporítva emlékeztetünk az IMF 'kipaterolására' 2014-ben, az EU Bizottságával folytatott sok éven át tartó küzdelemre, vagy épp a Nemzetközi Büntetőbíróság idén áprilisi elhagyására, valamint a női jogokat konkrétan az erőszak tilalmát - becikkelyező Isztambuli Egyezmény ratifikálásának elutasítása országgyűlési nyilatkozattal 2020 májusában¹³.

Informált olvasókat nem szükséges arról győzködni, hogy egy védhetetlen határok közt élő, nemzeti céljaiban automatikus támogatásra nem számító, gazdasági túlerőben sem lévő országnak elemi érdeke a sokoldalú és szabálykövető rendszer fenntartása, mert annak arányaiban – befizetéseit meghaladóan – jelentősen haszonélvezője. A szuverenizmus az erősebb fél igazát eredményezi csupán, és legalábbis vitatott, hogy az Egyesült Államoknak jól áll-e. Következésképp szinte triviális kérdés az, hogy az 'egyedül vagyunk'-e a legjobb megoldás, vagy van-e lehetőség szövetségeseket keresni, netán a fennálló lehetőségeket a korábbiaknál eredményesebben kihasználni.

Az a tény, hogy az igazi vezetők - így Trump elnök - sosem haboznak az ENSZ kereteit felhasználni. Ez arra utal, hogy a világszervezet minden fogatkozásával együtt is hasznos lehet egy kis ország megjelenítésére. Fontosabbak a szakosított szervezetek, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank. Ezek fontos szerepet játszanak a pénzügyek stabilizálásában. Ideális esetben nemcsak válsághelyzetben fordulnak hozzá, ahogy az

¹² At UN, President Trump Champions Sovereignty, Rejects Globalism. [whitehouse.com/articles/23 Sep 2025/](https://www.whitehouse.com/articles/23-Sep-2025/) letöltve: szept.30

¹³ Érdekes felidézni, hogy az EU Bíróság ugyan helyt adott a Bizottság panaszának a CEU elüldözése ügyében 2020 októberében, azonban az OGY azóta sem talált alkalmat a jogsérelem orvoslására. Történt ez annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság 2021 júliusában ellentétesen ítélt. Vagyis: lehetséges a passzív elutasítás, de az fő szövegben említett esetben ezen túlléptek.

mondjuk Argentína, vagy Zimbabwe tette. Minél fontosabbnak véli egy ország a bizalomépítést, a magánpiacok meggyőzését, a kedvező aura megteremtését, annál kevésbé támaszkodik pusztán a hitelminősítőkre és a kormányerővel rokonszenvező médiára¹⁴.

A Nemzetközi Valutaalap és a Világbank egyértelműen olyan fórumok, ahol kiterjedt és alapos elemző munka folyik, könyveket és folyóiratokat adnak közre. Fórumai a gazdaságpolitika konzultációknak, még hozzá nem feltétlen a nyilvánosság előtt. Képesek arra, hogy jelentős összegeket mobilizáljanak baj esetén. Épp ezért van esély arra, hogy kétes esetben nem a rosszabb következik be, vagy ha mégis, a bizalmi viszony alkalmat ad a megelőzésre. Arról nincs szó, hogy a bölcsek kövének birtokában lennének, de ezt az elmúlt másfél évtizedben e szervezetekben sem gondolják.

A Kereskedelmi Világszervezet/WTO kis nyitott országok számára létfontosságú, a vitarendezési mechanizmusok pedig különösen is azok lennének. Az a tendencia, amiben már az USA-EU megállapodás létrejöttének is örülni kell, igen kevés *teret hagy a sajátos magyar érdekek és szempontok képviselésének*. A WTO háttérbe szorulása és a kétoldalú kereskedelmi megállapodások elterjedése magyar szempontból aggasztó. Az EU kereskedelempolitikájának alakítása marad az egyetlen valós esélyünk arra, hogy a közvetlen szempontjaink a gyakorlatban érvényesüljenek. A csúcsszintű ígérek gyakran nem fordítódnak le semmilyen cselekedetté, különösen, ha nem egyszerű lépésekről van szó/kapjon-e valaki vízumot/.

Szó esett már arról, hogy a NATO 2025. júniusi döntései sok tekintetben új helyzetet teremtettek. Ennek azonban a gazdasági vonatkozások mellett fontos katonai, szervezési, technológiai elemei is vannak. Ezekhez tartós bizalmi viszony kiépítése szükséges, mindenekelőtt az amerikai vezérkarral. Emellett fontos figyelembe venni, hogy a NATO egy meglehetősen bonyolult struktúra és kapcsolattrendszer¹⁵, aminek a működtetése messze túlmutat a legfelső vezetők telefonbeszélgetésein. Ennek életre galvanizálására annál nagyobb szükség lesz, minél inkább az európaiaknak kell átvenniük azt a szerepet, amit hagyományosan az Egyesült Államok töltött be földrészünk biztonságának szavatolásában. Oroszország katonai ereje, hírszerzése és szándékai egyetlen ország számára sem lehetnek kérdésesek, amely a nyugati szövetség – és értékközösség¹⁶ – tagja.

¹⁴ A nemzetközi szervezetek és a szabályalapú globális rend központi szerepét és megőrzendő értékét emeli ki nagyívű cikkében a finn elnök, a kis országok szempontjait hangsúlyozva, in: STUBB, A./2026/: The West's Last Chance. *Foreign Affairs*, 105.évf.1.szám/előpublikáció, online/.

¹⁵ OLSEN, J. A. szerk.,/2024/: *Routledge Handbook of NATO*. Abingdon -New York.

¹⁶ Utóbbi esetben például a választások tisztasága is kérdés, mint Romániában és Grúziában jól dokumentált módon történt, de Németországban és Ausztriában is számos jele volt az elmúlt években annak, hogy Moszkva a résztvevő megfigyelő szerepet osztotta magára. A magyar biztost sem kímélő kémügy EU szinten jelentkezett/*Politico*, 2025.okt.10/.

A visegrádi együttműködésről

Az elmúlt másfél évtizedben szinte kikopott a magyar köznyelvből ez a kifejezés, és helyét átvette a Kárpát medence. Utóbbi egyértelmű földrajzi fogalom, csak éppen keresztülvágja a létező államokat. Előbbi szándékosan nem intézményesült, viszont a példát adó Beneluxhoz hasonlóan kedvező védjegy, amivel élni lehet, nagyobb költség nélkül.

Ezen túlmenően aligha kérdéses, hogy a világgazdasághoz a regionális együttműködésen keresztül vezet az út. Minél kisebb a globális hálózatokba történő bekapcsolódás – mondjuk az alacsony hozzáadott érték okán – annál nagyobb marad a szomszéd országok és a földrajzi meghatározottság szerepe. Ha csak egy nemzetközi vállalat gyártotta vagy forgalmazta termékre vetünk egy pillantást, ez nyomban szembe ötlővé válik. Hiszen ők évtizedek óta egynek tekintik régióinkat.

Nyilvánvalóan nem arról van szó, hogy a közép-európai együttműködés mintegy kiváltaná az EU szintű vagy a globális kooperációt. Arról azonban igen, hogy a hasonló helyzetű országokkal könnyebb szót érteni, más esetben pedig a közelségből adódó előnyök válhatnak kézenfekvővé¹⁷.

Közismert, hogy az EU-n belüli munkamegosztás is nagyrészen sugaras szerkezetű, esetünkben Németország központú. Ennek azonban nem kell politikai jelentőséget tulajdonítani, mint például a két háború között, mivel azonos védelmi és gazdasági közösséghez tartozunk.

Kézenfekvő továbbá, hogy a közlekedési infrastruktúra fejlesztése nem szakadhat el az adottságoktól. Méregdrága és költséges reptér-fejlesztések helyett a vasút rekonstrukciója zöld, gazdaságos és polgárbarát megoldást jelent¹⁸. Miközben a Zöld Megállapodás eredeti formája megvalósíthatatlannak mutatkozik, a módosított zöldítés, illetve a határon átnyúló együttműködés szorgalmazása a kohéziós politikában együttesen új távlatokat nyithat meg a visegrádi államok között. Ehhez is kötődik a korábban meglévő, természetes regionális együttműködés felfuttatása/adottan a meglévő utak és más kapcsolatok felélesztésével/. Ez az elmúlt két évtizedben az európai integráció látványosan kihasználatlan eleme maradt, az e célra igénybe vehető források és kézenfekvő érvek ellenére/beleértve az azonos védelmi közösségbe tartozást, ami a 2025-ös EU védelmi stratégia egyik kulcseleme lehetne/.¹⁹

A gyakorlatot ismerők számára mellbevágó az *európai felsőoktatási térség által nyújtott lehetőségek regionális dimenziójának* mai alacsony kihasználtsága. Hasonlóképpen az

¹⁷ A megszólaló hivatalosságok is ezt emelték ki a kormányközeli Oeconomus Alapítvány konferenciáján/*Index*, 2025.okt.13/ miközben az általunk felsorolt kérdések egyikéről sem esett szó.

¹⁸ Hasonló trendekről ld:*Finacial Times*, 2025.szept.28.

¹⁹ Nehéz elképzelni, hogy mondjuk külön szlovák, magyar és román légvédelem, kiberbiztonság, vagy katonai közbeszerzés, külön műszaki szabványok és meg nem osztott hírszerzési információk útján lehetne hasznos a katonai kiadások 2-ről 5%-ra emelése a GDP arányában.

Erasmus program, a Horizont projekt és hasonló kezdeményezések állíthatják meg a térség gyengülő versenyképességét a jövőt megalapozó területek mindegyikén.

Nem lehet elégszer megerősíteni azt, hogy egy Szlovákia vagy Magyarország nagyságú állam hadereje önmagában elemi védelmi feladatok ellátására sem képes. A már megindult, de az elmúlt években megtorpant *közös védelmi megoldások* költséghatékony és egyben eredményes elrettentéshez is vezetnek. Kézenfekvő együttműködési kényszer adódik a nemzetbiztonsági területen is, és korántsem csak a maffiaellenes fellépés és a szabályozatlan migráció elhárítása tekintetében.

Az EU működésének egyik fontos tapasztalata az, hogy az illetékes döntéshozók rendszeres találkozója alkalmat ad a bürokratikus koordináció nehézségeiből adódó fennakadások elsimítására, méghozzá külön adminisztratív és pénzügyi források nélkül is. Az EU-ban működő számos megoldás, a COREPER-től kezdve az EURATOM-ig igazolja, hogy az efféle együttműködésen belül a regionális, kiscsoportos egyeztetés anélkül tud többlet-eredményeket hozni, hogy az a nagyobb egységet szétzilálná.

Értelemszerűen kötődik e kérdéskörhöz *a balkáni országokkal szembeni politika*, mind nemzeti, mind pedig uniós szinten. Egyfelől nem kérdéses az, hogy az EU stratégiai érdeke, hogy Európa puszkaporos hordója elveszítse ezt a történelmi vonását, és hogy a térség államai a parlamenti demokrácia és az európai szociális piacgazdaság koordinátái mentén fejlődjenek. Másfelől nehéz nem szembesülni azzal a ténnyel, hogy e szomszédos térségben a maffiaállam vonásai egyáltalán nem tűntek el. A politikai osztály/nem elit! és a bűnöző szervezetek közti összefonódások akár nemzetközi büntető eljárásoknak is tárgyat szolgáltatnak/Milorad Dodik 2025. februári elítélése csak az egyik, Gruevszki évek óta fővárosunkban bujkáló macedón vezető a másik legismertebb példa/. Mindez úgy is lefordítható, hogy az említett országok belső fejlődése még messze van az uniós tagság feltételit formalizáló koppenhágai kritériumoktól²⁰.

Ukrajna – Európa – globalizáció

Aligha lehetne hazánk globális kilátásairól anélkül beszélni, hogy ne érintenénk ezt a sokat vitatott kérdést. Egyfelől: az ukrán gazdaság nemcsak a háborús pusztítások okán van nehéz helyzetben.²¹ Az ukrán egy főre jutó GDP 16 ezer dolláros nagyságrendű, a világátlag 92%-a, a Világbank kimutatása szerint vásárlóerő paritáson 18 555 dollár Bulgária 41 086 dollárjával és Magyarország 47 636 dollárjával szemben.²² Közismertek a gazdasági átment nehézségei és a korrupció problémái is, amit az idézett források részleteznek. Ugyancsak ismeretesek azok a becslések, amelyek az ország újjáépítésre

²⁰ SZÍJJÁRTÓ Péter/2025/: Szerb EU-s tagság igen, ukrán nem.*Index*, nov.26 mintha épp fordított következtetésre jutna.

²¹ EBRD:I.m és MÁTYÁS László, szerk./2024/: *Central and Eastern Europe and the War in Ukraine: Between a Rock and a Hard Place*.Cham: Springer International.

²² World Bank databank, letöltve 2025.okt.1.

vonatkoznak, és ez év elején 524 Mrd dollárt tettek volna ki²³. Ezt az összeget az EU 2027-34-re vonatkozó 2 trillió\$/a GDP 1,26%-át kitevő / költségvetési tervével érdeme összevetni²⁴. Utóbbi ugyan még nem jóváhagyott összeg, viszont az önmagában mellbevágónak tűnő költséget egybevethetővé és mérlegelhetővé teszi a nemzetközi gyakorlatban szokásos mértékekkel, a mintegy 300 Mrd-osra várta éves EU költségvetéssel.

Tegyük hozzá, hogy egy ország újjáépítése többnyire a magántőke révén történik, vagyis a globális tőkepiacokról, illetve az érdekelt cégek meglévő forrásaiból könnyen fedezhetőnek tűnik. Mindez feltételezi a harci cselekmények beszüntetését, majd valamiféle tűzszünetet. Ugyanakkor az elhúzódó konfliktusok – például a Közel-Kelet – példája arra utal, hogy a teljes körű és végleges békekötés évtizedekbe telhet/az Ábrahám megállapodásokat például az első Trump kormány idején kötötték 2019-ben, míg a hadiállapot 1948-ban állt be/.

A magyar külgazdasági stratégia szempontjából Ukrajna legalább három szinten lényeges. Először: az újjáépítés forrása nyilvánvalóan a globális tőkepiac révén adottnak mondható. Hasonlóképpen a lerombolt épületek, gyárak és készségek helyrehozatala is megvalósítható. Az igazán nagy ismeretlen az, hogy a kétoldalú viszony mára kialakult fagypontra mellett jut-e, s ha igen, mekkora szelet a magyar vállalkozásoknak ebből a rendkívüli konjunktúraélenkítő lehetőségéből²⁵. A globalizáció tehát lehetőség és kihívás ez esetben is.

A második metszet abból adódik, hogy az ukrán gazdaság gerince a hadiipar /ebben nekünk nem osztottak lapot/ és az agrárium, ahol viszont erős a versenyhelyzet. Az ukrán mezőgazdaságra a nagygazdaságok jellemzőek és a külterjes művelés, a környezeti szempontok egyértelmű alárendelésével. Ez a helyzet már a tűzszünetet követően versenypozíciót eredményez, az EU közös agrárpolitikája számára pedig a fenntarthatatlanságot jelenti²⁶.

A harmadik metszet pedig az uniós újraelosztási gyakorlat számára adódik. Kiindulva abból a mérsékelt változatból, amiben a harcok beszüntetését követően /aminek időpontja ma nem belátható/ keleti szomszédunk egy hosszabb átmeneti időszakkal készül az uniós tagságra, ekkor a helyzet és a precedensek is *jelentős előcsatlakozási alapok megteremtését indokolják*. Mivel az ukrán tagságot a tagállamok és az uniós

²³ World Bank Group/2025/: *Updated Ukrainian Recovery and Reconstruction needs Assessment*, Washington, D.C., 25 Feb./letöltve? Okt.1./az ukrán kormánnyal közös dokumentum/.

²⁴ Commission.europa.eu, 2025.júl26/elérve: okt.1.

²⁵ TANKOVSKY, O./2025/: Ukraine's reconstruction pathways: agriculture, migration, education and the Europeanisation of post-war recovery. *Review of Economic Theory and Policy*/Corvinus, 20.évf.3.szám, 17-42.l.

²⁶ A Bizottság főntebb idézett javaslata, amiben a mezőgazdasági és területfejlesztési támogatások együtt a közös kiadások 40%-át se érnék el, már ezt a felismerést tükrözi/bár az ukrán tagság költségeinek figyelmen kívül hagyásával készült/.

vezetés kész tényként kezeli, sőt ez ellen /szemben a NATO tagsággal/ az orosz félnek sem feltétlenül van ellenvetése, az ebből adódó átcsoportosítások minden nettó haszonélvezőt, köztük Magyarországot is kedvezőtlenül fogják érinteni. Ezzel szemben azok az előnyök állnak, amiket uniós csatlakozásunk idején magunk is hangoztattunk, vagyis a piacteremtés, az olcsó források, a képzett munkavállalók és nem utolsósorban az ukrán véderő és haditechnika nyújtotta biztonság.

Mivel az ukrán munkavállalók megjelenése sem nálunk, sem tőlünk nyugatabbra nem új jelenség, ennek kezelése vélhetőleg nem állítja kezelhetetlen kihívások elő a magyar szabályozást sem. Annál is inkább, mert itt nem a Maghreb vidékéről vagy a közép-keleti konfliktus zónából származó, kulturálisan nagyon eltérő munkavállalók befogadásáról lehet szó. Ez persze némileg más kérdés, mint az, hogy a Bizottság elnöke lényegében feltétlen és visszavonhatatlan ígéretet tett Ukrajna uniós tagságára, az erre vonatkozó - egyhangúságot igénylő - tanácsi döntést megelőzően.²⁷

A távolsági kereskedelemről

A magyar külgazdasági stratégia egyik régi vitatott kérdése, hogy mekkora potenciál rejlik a korábban elhanyagolt távolsági piacokban. Mint láttuk, a keleti és a déli nyitás voltaképp arra irányult, hogy eme lehetőségeket feltárja és kiaknázza. Mindazonáltal ez nem járt sikerrel.

Fölvetődhet az a gondolat, hogy a földrajzi célválasztás nem volt jó. Ráadásul Oroszország Ukrajna ellen folytatott, 2013 óta tartó támadó háborúja veszélyessé tette az ezirányú törekvéseket, a közlekedés bizonytalansága okán. A holland utasszállító véletlen lelövésétől az Északi Áramlat felrobbantásáig és a Barátság vezeték rendszeres megtámadásáig számos konkrétum int arra, hogy az eddig megcélzott piacok helyett másfelé kellene kereskedni.

A magyar kormányzat az elmúlt másfél évtizedben tett is lépéseket ebbe az irányba. Az Öböl országokkal időről-időre megindul a kapcsolatépítés, amit magas szintű találkozók jeleznek. Legutóbb a mini-Dubaj terv egészen elképesztő irányokban és mértékekben mozgatta meg a fantáziát, és messze nem pusztán az elemzők körében.

Kétségtelen az, hogy az Öböl országok a sivatagból indulva ma már az olaj utáni korszakba érkeztek. Gazdaságuk húzó ereje a pénzügyi szektor, a kereskedelem, a felsőoktatás, a közlekedés és persze az építőipar széles értelemben, továbbá az idegenforgalom. Mindez vonzó célponttá teszi a térséget, amit a legutóbbi időkhöz egészen elkerültek a fegyveres konfliktusok.

Ugyanakkor e nagy tőkeexportőr országok piacáért erős a verseny. Maga a piac jórészt politikailag vezérelt, és a döntéshozók nem igazán nyitottak egy távoli, befolyás és tőke híján lévő partnerrel való egyenrangú kapcsolatra. Nagy kérdés az is, hogy mi szerepelne

²⁷ Von der LEYEN, U./2025/: Ukraine could join EU before 2030. *POLitico*, febr.24.

a magyar kínálatban, hiszen Kína kapcsán látható, hogy ez mennyire nem tekinthető adottságnak, főleg ha a versenyképességi szempontokat is mérlegeljük.

India a Világbank idézett adatai szerint ma a világ legnépesebb és egyben leggyorsabban növekvő állama²⁸, átvéve Kína sok éven át tartó vezető helyét. A gondot néhány alapvető tényező okozza. Egyfelől a földrésznyi ország egy főre jutó GDP-je 2024-ben még csak 11 165 dollár volt, ami korlátozott felvevő kapacitást jelent. Másfelől az ország hagyományosan egyenlőtlen vagyoni és jövedelem-elosztása ezt a keresletet is igen egyenlőtlené teszi. Az ország számos reform ellenére is az engedélyezések birodalma maradt, ahol igen nehéz elérni a végső felhasználót. Emellett a gazdasági teljesítmény extrém ingadozása a beviteli korlátozásokat időről-időre indokoltá teszi. Valószínűleg nem tévedünk, ha a kínaihoz hasonló gazdasági kockázatokat látunk, a politikai szempontok nélkül.

A harmadik egzotikus országcsoporthoz az angolul MENA-nak rövidített közel-keleti térség plusz Észak Afrika /amibe Csád már nem tartozik bele/. Ez a kör hagyományosan a magyar külkereskedelem egyik fontos célpontja volt, különösen Törökország és Egyiptom, de időnként Líbia és Izrael is. E régió mellett szól földrajzi közelsége és az EU-hoz kötődő hagyományosan erős és intézményes kapcsolatrendszere.

A térség egészének legfőbb kihívása a politikai bizonytalanság. Ez az esetek egy részében kimondottan katonai konfliktust jelent. Gaza mellett Szíria, Irak, Líbia, Algéria is lényegében terepe a fegyveres összecsapásoknak. Egyiptom és Törökország, valamint Marokkó, Tunézia és Jordánia kormánya stabil /más-más mértékben/, de a gazdaság teljesítménye nem ad alapot a korlátlan derűlátásra. Az elemzések a 2011. évi arab tavaszt követő tél gazdaságot is érintő dermedését, a hatalom és a bankok összefonódását, a korábbi iparosítási stratégia kudarcát emelik ki. Utóbbit nem tudta egy világra nyitottabb és a technológia forradalmára reagáló modell felváltani. Mindezek következtében a lehetőségek korlátozottak, különösen abból a szempontból, hogy az európai piac dinamizmusát pótolhatnák.

Törökország 1963 és 2018 közt az EU tagjelölti státuszában volt, mi több tagfelvételi tárgyalások is folytak hivatalos szinten. Erdogan elnök legutóbbi éveiben már a hagyományos, kelet és nyugat közti híd szerepét emelte ki. Azok a korábbi gondolatok, amelyek a mérsékelt iszlám és a piac házasítást célozták volna, elvont spekulációknak bizonyultak. A török gazdaságban fölerősödött etatizmus és infláció, az uniós távlat eltűnte nem kedveznek a megújulásnak, mint a politikai központosítás sem.

Tanulságok és teendők - a nemzeti öncélúság vége

Ebben a tanulmányban madártávlatú áttekintést adtunk az elmúlt négy parlamenti ciklus egészében kialakult külgazdasági – és részben külpolitikai – stratégiáról. Ez a részterület

²⁸ 2025-ben előzetes adat szerint 8%-kal nőtt a GDP.

két általános trendet jelenített meg. Egyfelől törekedett a külpolitikát a közvetlen gazdasági szempontoknak alárendelni, a korábbi időszak értékalapú politizálását 'meghaladni' - a realizmus szellemében. Másfelől implicite célnak tekintette az euro-atlanti szövetség korábbi elsőbbségének feladását, az úgymond multipolárisá váló világhoz való alkalmazkodást. Utóbbi -a tudat alatt legalább – a két háború közt a 'nemzeti öncélúságnak' nevezett értékrend és törekvések rehabilitációját is jelentette/természetesen a területi revíziós célok nélkül, amiket már három évtizede az alapszerződésekben feladtak/²⁹.

Ez a törekvés csak részben bizonyult sikeresnek. Annyiban, amennyiben a belpolitika tengelyébe az Európai Unióval – majd az ukrán-orosz konfliktus új szakaszba lépését követően a NATO-val is – a szembenállás arculatformáló tényezővé vált.³⁰ Ezen túlmutató sikereket – különösen a nemzetközi színtéren – nehéz lenne felsorolni. Az unió egymást követő tizenhatodik, 48 orosz közszereplőt sújtó és 35 nagy céget is érintő szankcióit a magyaroknak is el kellett fogadniuk. Amikor a hadi helyzet úgy kívánta, a NATO – konkrétan az Egyesült Államok – ugyanúgy dönthetett a magyar légtér és támaszpontok használatáról/kizárólagos amerikai parancsnokság alatt/, mint egykor a szerbiai konfliktusban. A hadikiadások két és félszeres emelése a GDP arányában nem vált megkerülhetővé/bár tartalma nyilván lényeges pontokon a magyar érdek szerint alakítható/. A Trump adminisztráció *nem volt partner abban, hogy az EU-t megkerülő, a közösségi hatáskört kiüresítő kereskedelmi, pénzügyi és bevándorlási, kérdésekben kétoldalú különalkut kössön*³¹. Míg a 2021-ig terjedő időszakban a magyar GDP évente 3,5-5 százaléka rugó uniós transzferek adták a növekedés felhajtó erejét, ez a forrás a 2022-est követő évtől elapadt. Ennek fő oka a jogállamisági vita, kisebb részben a korrupciós ügyek és a célszerűtlen felhasználás okán indult vizsgálatok, továbbá a magyar adminisztrációs kapacitás hiánya voltak.

Amennyiben a siker mércéje nem pusztán a hatalom megtartása, hanem a paretoi 'minél több ember minél nagyobb jóléte', akkor *a 2014-et követő évtized irányváltása nem hozta meg a tőle elvárt eredményeket*. Az előző bekezdésekben sorra vettük azokat az objektív tényezőket és adottságokat, amelyek gátat szabtak az elvileg még vállalhatónak is tekinthető törekvéseknek.

A kritika értelme – a SWOT elemzés keretében – a lehetőségek felvillantás, az új megoldások érzékeltetése. Ennek lényege nem más, mint hogy a stratégiát kellene módosítani. Érdekes lenne fölismerni azt, hogy egy kis és nyitott ország számára nem az érzelmi, ideológiai vagy stílus/személyes közelség az, ami az érdekképviselőt

²⁹ JESZENSZKY Géza/2016/: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására*. Bp: Osiris, 331-367.l

³⁰ A 2022-es választás 'háború vagy béke' óriásplakátjai ezt szemléltették, utólagos elemzések szerint jelentős eredményt elérve a fenyegetettség érzésének mozgósító erejével.

³¹ Hasonló végkövetkeztetésre jut LOSONCZ Miklós: Trump gazdaságpolitikájának bel- és külgazdasági vonatkozásai. IN: ÁGH Attila, szerk: *Trump tombolása és Európa szabadságharca a polikrízis viharában*. Bp: Gondolat Kiadó, 2025, 33-34.l.

legeredményesebb módja lehet. Inkább érdemes – a részvénytársasági formához hasonlóan – a közösbe lépés, az együttes föllépés valós és mérhető eredményeit mércévé megtenni.

Kézenfekvő például, hogy az EU költségvetési és bankuniója, különösen, ha a jelenlegi tervek szerint beruházási és megtakarítási unióvá is bővül, nagyobb teret ad a hazai vállalkozások fellendülését megalapozó pénzügyi keretnek, mint a saját valutához történő ragaszkodás³². Minél égetőbbnek érzik a cégek az innovációt gátló pénzhiányt – és az ehhez kötődő korszerű finanszírozási formák hiányát is – annál sürgetőbbé válik az eurót elutasító, alaptörvénybe horgonyzott stratégia meghaladása³³.

Fontos lenne a nemzetközi intézményekkel fennálló megromlott viszony helyrehozatala és az ezekben rejlő tartalékok mozgósítása. Fontos lenne a legfőbb partnerekkel – Németországgal, Franciaországgal, az USA-val és persze az euro-atlanti szervezetekkel egyfajta bizalmi viszony visszaépítése³⁴. A kalandozások és az álmodozások helyett *a földrajzi, logisztikai, pénzügyi erő adta korlátok felismerése, nem utolsó sorban a visegrádi -nem intézményes – márka építése* annak rombolása helyett, a közös területfejlesztéstől az együttes védelempolitikáig. Ezt keretezi a közös fellépés révén az uniós folyamatok érdekeink szerinti alakítása. Mindehhez persze a kerítésen belül kellene maradni³⁵, amikor 'Brüsszel' nem lehet a mindenkori mumus.

A 2014-et követő irányváltás egyik fontos célja és eredménye volt - a 2019-et követően elapadó- *nyugati működőtőke befektetések keltiekkel történő kiváltása*, amiben a kínai és a koreai cégek jártak elől³⁶. E folyamat megítélése nyilván kettős. Egyfelől, a tőkének nincs hazája, ezért alapesetben – ha a cél a fizetési mérleg hiányának áthidalása – akkor mindegy, honnan jön. Másfelől a nemzetközi irodalomban egyetértés van abban, hogy a korai időszak általános lelkesedése nem indokolt. Korántsem mindegy, milyen minőségű tőke áramlik be, mert attól függ, hogy a különböző irányú átgyűrűző és korszerűsítő hatások uralják-e, avagy a klasszikus kizsákmányoló elemek, ami *különösen a mosolygörbe alján található tevékenységeknél* valószínű.

Mindezek okán mélységesen félrevezető az a gyakorlat, ami a tőkebeáramlásoknak pusztán a mennyiségi oldalát emeli ki. Nem utolsó sorban vizsgálandó az is, hogy a külföldi befektető nem az – elmúlt években a beruházott összeg 20-25%-át is elérő – befektetési kedvezményekre vadászik-e, netán a laza környezetvédelmi előírások teszik

³² Bővebben ld erről LÁSZLÓ Csaba fejezetét e kötetben.

³³ GYÖRFFY Dóra/2023/: Az euró be/nem/vezetése Magyarországon – az önálló monetáris politika mérlege. IN: ÁDÁM Zoltán – NÉMETH András Olivér, szerk.: *Gazdasági rendszerek és rendszerváltozások*. Bp: Akadémiai Kiadó, 177-189.l.

³⁴ Ld erről SZENT-IVÁNYI István fejezetét e kötetben.

³⁵ Ezt sokkal erőteljesebben képviseli fejezetében KIRÁLY Miklós. Egyetértve Vele, főtebb reálpolitikai értelemben fogalmaztunk.

³⁶ Az 5 legnagyobb kínai beruházásból 4, az összes befektetett összeg 31%-a jut Magyarországra 2024-25-ben/*Magyar Nemzet*, 2025.nov.24/.

vonzóvá számára a befektetést. Az említett esetekben 4-5 évi profitot a fogadó ország eleve megelőlegez, ami rendszerszinten biztos nem helyes és nem eredményes.

Mindezek okán a szakirodalomban és a gazdasági sajtóban joggal erősödtek föl a kritikai hangok. A keleti befektetők gyakorta épp a fentebb sorolt gyengeségeket használták ki, mint ahogy a Samsung és a CAITL esetében ez egészen kézenfekvő, mint a Budapest-Belgrád vasútvonal esetében is /ahol a politikai motiváció mindent felülírt³⁷/. E kedvezőtlen tapasztalatok bővebb elemzés nélkül is indokolhatják azt, hogy az ország *a jövőben nem a befektetések mennyisége, hanem jó minősége alapján hozza meg a döntéseit*. Utóbbiakban az alapelv az, hogy kultúrállam nem kér és nem fogad el befektetési támogatást, és ha kivételt tesz, annak nagyon erős indokai kell, hogy legyenek, amiket a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé kell tenni.

Az előadottakat voltaképp érdemes lenne monográfiává bővíteni, mind az egyes folyamatok jobb dokumentálása, mind az egyes állítások jobb szakirodalmi beágyazása érdekében. Nem kérdéses, hogy az adott területen Magyarország is megérett a gazdaságpolitikai paradigmaváltásra³⁸- vagyis a gondolkodás egészét átformáló módosításra, aminek jelei világszerte megfigyelhetők.

³⁷ Az állomások nélküli kísértet- vasútvonal, ami kizárólag a kínai teherforgalom lebonyolítására szolgál, egy évtized után sincs kész. Az ezen történt újvidéki baleset hatására e fejezet lezárásakor független nemzetközi auditra kényszerültek, ami a műszaki mellett a pénzügyi tartalomra is kiterjed/*Világgazdaság*, 2025.dec.2/.

³⁸ VOSZKA Éva/2024/: Egy gazdaságpolitikai paradigmaváltás sodrában. IN: GYÖRFFY Dóra – BENCZES István – ROSTA Miklós, szerk./2024/: *Közgazdaságtan és gazdaságpolitika*. Bp: Akadémiai Kiadó,39-54.l.